

Королевська Юлія,
Бердянський державний педагогічний
університет
асистент кафедри історії України

Проституція як соціокультурне явище в міському просторі Південної
України (друга половина XIX – початок XX ст.)

В останнє десятиріччя проблема відносин між статями набуває особливої актуальності. Певна демократизація українського суспільства обумовила зростання інтересу до проблем жіноцтва. Однією з гострих проблем є жіноча проституція. Тому вже неодноразово в сучасному українському суспільстві підіймалась тема легалізації проституції, проте остаточного затвердження закону не відбулось. Певні відомості з цього питання ми можемо одержати з досвіду легалізації проституції в Російській імперії в XIX столітті. Хоча ця тема досить часто стає об'єктом наукових досліджень, проте дослідження проституції в містах Південної України в другій половині XIX – початку XX ст. залишається недостатньо вивченим.

Серед знакових праць з історії проституції можемо виділити дослідження Ч. Ломброзо, І. Блоха, С. Шашкова, А. Єлістратова, О. Ільюхова, А. Бикової, В. Тютюника, М. Зюбан та інших.

Для кращого розуміння явища проституції нам потрібне точне визначення. Проте щоб не аналізувати це явище сучасними параметрами, ми вирішили звернутися до німецького дослідника Іоганна Блоха, який у своїй праці “Історія проституції”, був одним з перших, хто дав визначення “проституції”. “Проституція – визначена форма позашлюбних статевих відносин, яка відрізняється тим, що індивідуум, який вступає на шлях проституції, постійно, беззаперечно та публічно віддається, більш-менш без розбору, невизначено великій кількості осіб; рідко без винагороди, у більшості випадків промишляючи продажем свого тіла для зносин або інших статевих діянь з цими особами, або взагалі провокуючи їх статеве збудження і задовольняючи його; причому проституційований суб'єкт, внаслідок свого

розпусного промислу, здобуває визначений постійний тип”. Автор розглядав не лише жіночу, але й чоловічу проституцію, зазначаючи, що належність до жіночої статі не є суттєвою ознакою проституції, справедливо констатує, що визначення проституції всюди розповсюджується лише на жінок, що є певним недоліком¹. Російський дослідник С. Шашков у своїй праці “Історичні судьби жінок, дітовбивство та проституція” (1872), визначав проституцію як “соціальну хворобу”, викликану соціальною необхідністю, та відмічаючи, що для деяких росіян публічні будинки замінюють клуби². А в економічному відношенні розрізняв повій двох класів: самостійних та тих, які перебувають у будинках терпимості³. На думку автора, якщо на Заході є визначена форма публічної проституції, в якій жінки самі торгують собою або продаються експлуататорам через економічні інтереси, то в Росії, окрім цієї форми, існує ще декілька (релігійна та сімейна)⁴.

Реформа про скасування кріпосного права не лише надала селянам свободу, але й право вільного пересування. Це дало поштовх для активного переселення до міст спочатку чоловіків, а потім і жінок. Як зазначає Барбара Алперн Енгел (Barbara Alpern Engel), як більшість міських жінок, жінки, які стали повіями, належали до нижчих класів та приїхали до міста. Факт, що велика кількість жінок залишала села та невеликі міста (town) задля міських центрів у кінці XIX століття, означав зміни. Російські селянки завжди були набагато менш мобільними, ніж чоловіки. Згідно майже з кожним спостерігачем дев’ятнадцятого століття, жінки складали самий стійкий елемент на селі: вони чіплялися за сім’ю та землю і лише вкрай несприятливі обставини могли змусити їх йти в інше місце. Жінки, мабуть, залишали село, щоб уникнути ролі старої діви та вдови, які існували на краю сімейної економіки, і в яких село не потребувало. Але наприкінці XIX століття ці традиційні взірці

¹ Блох И. История проституции [Електронне видання] / Иоганн Блох. — с. 19, 20-21.

² Шашков С.С. Исторические судьбы женщины, детоубийство и проституция / С. С. Шашков. — [2-е изд. испр., доп.]. — С.-Петербург: Типография Ф.С. Сущинского, 1872. — С. 310-313.

³ Там само, С. 537.

⁴ Там само, С. 316.

почали ламатися у результаті зростаючої потреби готівки в селі та зниженні можливості заробити ці гроші вдома. Також дослідниця торкнулася питання особистого виміру досвіду мігруючої жінки. Залишивши село, жінка, яка досягла шлюбного віку, залишала також і патріархальний образ життя, який керував її сексуальною поведінкою. Проте слід зазначити, що більшість жінок їхало туди, де перебували чоловіки з їх села. Сімейні зв'язки прив'язували до земляків, що гарантувало не лише легшу адаптацію жінки до міського життя, але і розширював догляд, який у селі гарантував доброчесність жінки. Через те, що проституція продемонструвала відмову в обох відношеннях, вона освітлює області, в яких селянська сімейна економіка та патріархальний контроль жіночої сексуальності стали уразливими⁵.

Анастасія Бикова відмічає, що проституція впливала на формування соціально-моральних параметрів життя у містах. Проституція була досить різнорідним соціальним утворенням, в якому можна виділити окремі групи на основі різних соціально-культурних, психологічних та інших критеріїв. Однак ці групи взаємодіють між собою та створюють певну структуру⁶.

Ми можемо констатувати той факт, що проституція була міським явищем. Це підтверджують і матеріали Першого всезагального перепису населення Російської імперії 1897 р. У Катеринославській губернії нараховувалось 280 повій, слід зазначити, що в містах їх мешкало в 6,6 р. більше, ніж в повітах. В Олександрівському, Верхньодніпровському, Маріупольському, Новомосковському та Слов'яносербському повітах взагалі не було повій. Найбільша різниця простежується між Катеринославським повітом та самим губернським центром: у повіті було 2 повії, а в місті 146. В Олександрівську мешкало 18 повій, Бахмуті – 17, Маріуполі – 33,

⁵ Engel Barbara Alpern. St. Petersburg Prostitutes in the Late Nineteenth Century: A Personal and Social Profile / Barbara Alpern Engel // Russian Review. — Vol.48. — 1989. — No.1. — С. 21, 22.

⁶ Бикова Анастасія. Соціальна аномалія в історії більших городів Західної Сибіри 1880-е - 1914 гг. [Електронний ресурс] / Анастасія Геннадівна Бикова. — Режим доступу: <http://kulgor.narod.ru/bikova/bikova-mon.html>

Новомосковську – 5, Павлограді – 11, Луганську – 13. Єдині міста, згідно з переписом, в яких не було повій, Верхньодніпровськ та Слов'яносербськ⁷.

За даними перепису в Таврійській губернії проституцію як головне заняття зазначили 457 осіб., з яких майже всі мешкали у містах 455, тобто в 227,5. Повії мешкали лише в Дніпровському повіті. У Севастополі нараховувалось 194 повії, Сімферополі – 98, Бахчисараї – 11, Карасубазарі – 15, Феодосії – 10, Бердянську – 14, Олешках – 2, Євпаторії – 14, Мелітополі – 34, Перекопі – 8, Керчі – 55. У таких міста, як Старий Крим, Ногайськ, Оріхів, Ялта, Єнікале, Балаклава повій за переписом зазначено не було⁸.

За матеріалами перепису 1897 р. у Херсонській губернії мешкало 625 повій, в містах цей показник був більший в 17,9 р., ніж в повітах. В Олександрійському та Єлисаветградському повітах повій зазначено не було. У Херсоні нараховувалось 50 повій, Миколаєві – 83, Олександрії – 7, Ананьєві – 3, Єлисаветграді – 40, Вознесенську – 13, Одесі – 365. В містах Берислав, Новогеографівськ, Бобринець, Новомиргород, Ольвіополь, Маяки, Овідіополь, Очаків повій, згідно з переписом, не було⁹.

Таким чином, проституцію ми визначаємо як одну з форм позашлюбних стосунків. Наприкінці XIX ст. у Південній Україні проституція була майже виключно міським явищем. Це пояснювалося низкою факторів соціально-культурного та особистісного характеру, зокрема: страх залишитися старою дівою, міграційні процеси, відсутність джерел доходу, низький освітній та професійний рівень сільських жінок. Переважна більшість повій була зосереджена у великих містах, де спостерігалось домінування чоловічого населення.

Перспективою подальших досліджень є питання пов'язані з повсякденним життям жінок у будинках терпимості.

⁷ Первая всеобщая перепись населения Российской империи. 1897 г. XIII. Екатеринославская губерния. — СПб., 1904. — С. 142-145.

⁸ Первая всеобщая перепись населения Российской империи. 1897 г. XLI. Таврическая губерния. — СПб., 1904. — С. 186-191.

⁹ Первая всеобщая перепись населения Российской империи. 1897 г. XLVII. Херсонская губерния. — СПб., 1904. — С. 198-204.